

Lirik Nesrin Tanımı

Sauleş Şamşakızı AYTUGANOVA¹

Özet

Bu makalede lirizmin tanımı, edebî eser içindeki yeri, önemi, tarihçesi; lirik nesir ile epik nesrin farkı, lirik nesir yazarının psikolojisi; modern Kazak edebiyatında lirizmin yeri ve tarihçesi hakkında bilgiler verilmektedir.

Anahtar kelimeler: lirik, lirik nesir, lirik nesrin gelişimi, şiirde lirizm, Kazak edebiyatında lirizm.

Definition of Lyric Prose

Abstract

In this study definition of lyricism, its importance for literature works, its history, the difference between lyric and epic prose, mood of lyric prose writer, lyricism in Kazakh literature and history are presented.

Key Words: lyric, lyric prose, development of lyric prose, lyricism in prose, lyricism in Kazakh literature.

Edebiyatın tarihî gelişiminde lirik nesrin özel yeri vardır. Bu kavram, insanın kendi kendini doğru tanıması gelişimiyle bağlıdır. Hayatın derin mânâsına ulaşmaya çalışan insanoğlunun şuuru araştırmasının temel amacı seviyesine ulaşmıştır. G. V. Gegel başka sanat türlerindeki gibi değil, lirizmde “içerik ve biçim devir ve millî renklerle açıklanır” demişti.(Gegel, 1999, s.16.) Bununla ilgili lirik eserin genel kuruluşunu (tabiatını) açıklayabiliriz; o insanın iç ve ruhsal değerlerini esas alan, özel ve aynı zamanda bütün varlıklar için önemli eserdir.

¹ Doçent Dr., L. N. Gumilev Avrasya Millî Üniversitesi Öğretim Üyesi, Astana – Kazakistan.

Lirik eserde gerçek düşünce, duygu, keyif, heyecan yani insanın herhangi zarif duyguları ana konu olarak verilir. Demek lirizmin edebî tarzda lirik nesrin altın kökü olduğu şüphesizdir. Çünkü bu gibi eserlerde temel fikir kahramanın hareketi, sosyal durumu vasıtasıyla değil, heyecanı, neşe ve sevgisi, dünya görüşü, mükemmel, aydın duygularıyla bir yaklaşım bulur.

Lirik nesir liriğe bağlılığı, duyguyu saklayarak, daha geniş ve çok yönlü, eposa nispeten “lirik duygunun dinamik tipini, genel olarak duygunun tümünü” belirtmektedir. (Timofeev, 1974, s.176).

Bunun gibi eğer epik eserlerde yazar kahramanlarıyla ilgilenirse, lirik nesirde yazar kendi kahramanına karşı çıkamaz, lirik nesirde tek bir görüş, tek bir amaç olur. Burada lirik kahramana karşı gelme, hattâ eşit olma düşüncesi de yoktur. Lirik kahraman eserin en kıymetli kökü derecesindedir.

Araştırmacıların tanımlarına göre lirik nesrin epik eserlerden asıl farkı, düşüncenin müzakere edilmeyeceğidir. Bunda, semantik mânâ değil, kelimenin musikîsi en başta gelir. Burada içeriğe fazla önem verilmez; lirik yazarın ustalığı ne kadar fazla olursa, onun öykülerinde konu o kadar belirsiz olur. Lirik nesirde baştan sona kadar kopmadan devam eden içerik yoktur. Ancak kahramanların geçirdiği duyguların etkisiyle belli konular oluşur. Onu koşul şeklinde lirik konu olarak tanımlayabiliriz. Lirik nesrin kahramanı epik nesirlerdeki gibi girişikli, süreçli olayları, hareketleri esas almazlar, aksine beklenmedik olaylar ve değişiklikleri yaşarlar.

Lirik yazarı da asıl problemler düşündürür, o da küser, üzülür, sevinir. Bu duyguları hissetmeseydi, bu gibi eserler ortaya çıkmazdı.

Demek ki şiir sanatı gibi lirik nesrin de aslı yazarın duygusu ve düşüncesidir. Fakat nazma göre lirik nesir yazarı, insanın iç dünyasını

anlatmada sadece lirik değil, anlatımın bütün epik tarzlarını da serbest şekilde kullanabilir.

Lirizmin edebî tarz olarak gelişimi XVIII. yüzyılın ikinci yarısında başlar. Araştırmacılar lirizm konusunda yazarken, onun Russo, Stern, Karamzin'in eserleriyle, o devir toplumundaki tarihî sosyal değişikliklerle ilgili olarak ele alırlar. Buna bağlı olarak da, edebiyatta yeni ilkeler, yeni kriterler, yeni estetik fikirler ortaya çıkmaya başladı. Her türlü yöndeki ve çeşitli metodları kullanan ressamların, sanatçıların, yazarların eserlerinde “lirizm” kavramı yerleşmeye başladı. Fakat edebiyatta lirizmin teorik yönüne nisbeten pratik yönü çok hızlı gelişmeye başlamıştır.

“Lirizm” kavramı hakkında ilk Gegel'in çalışmalarından görebiliriz. Gegel'in anlayışına göre, romantik eserlerin içeriğinin güzelliği, şahsiyetin ruhî hayatının, duygularının farklılığıdır. Bu bakımdan araştırdığımızda duygularımız ifade edemediğimizden dolayı olay büyür ve anlaşılmaz hâle gelir. Bu nedenle yazar kahramanların iç âlemini ifade etmek amacıyla lirizme başvurur. Gegel “lirizm” anlamı hakkında şöyle demişti; “Lirizm, romantik sanatın asıl tabii özelliğidir” (Gegel, 1999, s.506).

Belinski ise lirizmin nazmın özel bir türü olmasından, onun İngiliz edebiyatında çok kullanıldığından söz eder. Belinski: “Lirizm olmasaydı epope ve dramın nesir şekli kuvvetli olurdu” diye lirizmin edebî eserlere incelik, güzellik ve gerçeklik katacağından bahsetmiş. (Belinskiy, 1978, s.296).

Ünlü Rus ilim adamı G. N. Pospelov kendi çalışmalarında “Lirizm- edebî eserler içeriğinin “tür” bakımına ait süreç değil, onu eserin ihtirası diyebiliriz, ihtiras ise yazarın eserdeki aktif ideali - duygusal yönünden verdiği değeridir.” (Pospelov, 1978, s.119)

“Lirik sanatı romantik ve realist şekillerde yaşar” diyen S. A. Lipin lirizmin belli bir tarzlar ve yönlere bağlı olmadığını, psikoloji gibi edebiyatın “özel çeşit” şekline yakın olduğunu belirtir. (Lipin, 1974, s.132).

Araştırmacı B. A. Ahundov ; “Lirik tarzında yazılmış bir romanda önemli nokta ‘epik’ değil, lirik bölüme; kahraman hareketlerin tarif etmeye değil, onun duygu, etkileniş, heyecan, sır açmalarında olur.” diye yazmıştı. (Ahundov, 1976, s.278).

Günümüzde, edebiyat biliminde lirizm anlamı liriğin eş anlamı olarak da kullanılabilir. “Edebiyat ilimleri terimler sözlüğünde” lirik nesre şöyle açıklama verilmiş. “Lirik nesir düz yazı tarzındaki yazarın zarif duyguları, hissleri etkisiyle dile getirilen eserlerdir. Lirik nesir kendi başına bir tarz sayılmaz, sadece nesrin üslûp şekli olarak incelenir.” Bu tür eserin kompozisyon şekli lirik kahramana, onun duygularına uyumlu olarak kurulur. Hayata bakış şekli lirik kahramanın gördüğü gibi tasvir edilir.

Manevî nesir, gerçek, iyilik, güzellik gibi kavramları oluşturur. Lirik nesirde çağrışımlı yapı ve özel duygusal “atmosfer” vardır.

Bu sanat olayının tasvir araçlarını, sanatsal tarzlarının sistemiyle incelemek imkânsızdır. Bununla beraber burada içerikli esas ve genel estetik eğilimlerin etkisi de önemli bir rol üstlenmektedir. Onun nedeni devirde, insanoğlunun yaşantısındaki “ebedîlik” sorularında aranmalıdır.

Lirik nesirde birçok sorunlar kendisi tarafından çözümler. Örneğin, bu tür eserlerde yazarın kişiliği farklı gösterilir. Bazı eserlerde yazar kendi dikkatini başından geçirdiği, yaşadığı, düşündüğü durumlara çevirir. Burada yazarın kişiliği, yazar benliğinin, yani otobiyografisi çerçevesinde oluşur.

M. M. Bahtin şöyle demiştir: “Edebî üslûp kelimeyle değil, dünya ve onun kıymetleriyle çalışır; onu insan ve insan dünyasının oluşum ve bitiş

tarzlarının toplamı olarak açıklayabiliriz; bu tür üslup ise davranışları anlamak için gerekli detaylarla, kelimeyle, doğayla olan ilgiyi belirtir”. (Bahtin, 1979, s.169)

Kazak edebiyatında lirik nesrin başlangıcı ve ilk örnekleri B. Maylin’in “Şuğa’nın işareti”, M. Jumabayev’in “Şolpan’ın Günahı”, M.Dulatov’un “Mutsuz Jamal”, J. Aytmautov’un “Künikey’in Suçu”, “Akbiyek”, S. Erubayev’in “Benim Ahbablarım” eserleridir.

Edebiyatımızda lirik nesrin ilk adamı “Mutsuz Jamal” ve “Şuğa’nın İşareti” eserlerinde atılmıştır, diyebiliriz. Romanda aşkın özgürlüğü, muradına ermek, sevgilisine kavuşamadığı için kederlenen Jamal ve Gali’nin kaderi söz konusudur. Jamal’in görünüşü – okuyucunun sevdiği lirik kişiliktir. Onun bütün hareketleri, karakteri, güzel lirik özelliklerle belirtilir.

B. Maylin’in eserindeki Şuğa’nın “Yuvanın kapısından” bakmasını liriğin görünüşü olarak değerlendirilen detay diye anlıyoruz.

Kahramanın iç dünyası, mutluluk duygusu, kaderi, hayatını detaylı tasvir eden manzum manzaradır. Burada Kasımcan’ın hikâyesinden lirizm deseni açık tanıtılır.

Nesirdeki canı yakan lirizm ve hikâyenin birinci teklik şahısta anlatması duygu kıvrıntılarının çok değiştirip, vücuda çekici, gizli bir melodi katmıştır. T. Nurtazin’in söylediğine göre hikâyedeki lirik musiki yazarın üslûp özelliklerine de dönüşmüştür.

Lirizm kavram olarak düşünecek olursak, o insanın can âleminin aydınlıkla tasvir edilmesi, mutluluğu, neşesi, cömert karakteri, derin ruh duygusu, neşe, sevinçleri, eserin içeriği ve temel birliğini koruyarak, büyük idrakla ilgili edebî dünyaya çevirme tarzları diyebiliriz. Buna devir yaşamını tasvir eden kıvrım katmerinden çok karakter, büyük yaşamın, hareket sahasının genişlemesi demek doğru olur.

Lirizm, yazarın tabiatı arayışını, betimleme vazifesini gösteren bir olaydır.

Lirizm başarılı yönlerini M. Auezov, S. Seyfullin, G. Musirepov, T. Ahtanov, M. İmanjanov, T. Alimkulov, A. Alimjanov gibi Kazak yazarları doğru kullanabilmişler. Bu yazarların eserlerinde lirizm psikolojinin, psikoloji ise lirizimin parçalanmaz bir bölümü görevini taşımıştır.

Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren Kazak nesri lirizm örnekleri bakımından zengin, belli ideolojik yönlü eserlerle zenginleşti. Onların sırasına S. Murtbekov, A. Kekilbekov, K. Iskakov, J. Moldağaliev, T. Jarmağambetov, O Bokey, S. Tumenbaev, T. Nurmağambetov vb. birçok yazarları söyleyebiliriz. Yazarların arayışları lirik nesre değişiklikler getirmeye zorladı ve bu adımlar eski güzel edebî gelenekleri maharetle kullanabilmeye yönlendirdi. Folklor motifleri, tarih ve günümüzdeki olayları karşılaştırarak tasvir etmek, eski efsane, hikâyelerde tamamlanan hayat gerçekleriyle günümüzdeki olaylarla ahenk araştırarak, psikolojik yeterliğe ummak nesrin bütün tarzında çok yaygın üslûp eğilimlerindedir.

1960'lı yıllardaki lirizmin asıl özelliği hakkında söz ettiğinde, bazı araştırmacılar, lirizmin asıl özelliği “kahramanın iç dünyasına zarif şekilde bakması” demişse, bazıları otobiyografi, yine başkaları açıklamanın duygusallığını öne sürmektedirler. Elbette, bunların hepsi lirizmin asıl özelliği olabilirler.

Lirik nesrin gelişimini incelediğinde, onu kompozisyonun bütünü içinde, çeşit ve içerik birliğinden, üslûp özelliklerinden, duygu gücü ve aydınlığından, iç dram kuvvetinden, sözlerin kudreti ve keskinliğinden, gerçeklerden, sanatsal niteliklerinden bulabiliriz.

Lirik nesrin imkânlarını değerlenmemek ve onu edebî tasvirin başka biçimlerine karşı koymamak yönünden sert bakışla, lirizm yazarın hayat olaylarını geniş tasvir etmesine engel olur gibi fikrin gerçeğe uygun olmamasını belirtmeliyiz. Çünkü lirizmin kapsadığı sahası ne kadar geniş olduğu birkaç faktörlere bağlıdır. Örneğin, o yazarın şahsı ve hayatı nasıl tasvir edeceği, onun amaçlarına, düşünce, duygularına, yani hayatî görüşleriyle sıkı bağlıdır.

Genel olarak, nesrin görevlerinin esası, kahramanın karakterini açmak, mizacını yapmak/yazmaktır. Bu açıdan lirik eserlerde bir veya birkaç benzer karakterin başarılı şekilde tasvir edildiğini söyleyebiliriz. Eserlerin ortak bir konuyla veya birkaç konuyla, lirik eserlerin meydana gelmesi için çok uygun şartlar sayılır. O yüzden bu tür eserlerin özelliği yalnız onun kapsamında değil, içerik derinliğindedir.

Kaynaklar

Timofeev, L.İ.- Turayev, L.İ. (1974). Slovar Literaturovedçeskih Terminov. Moskva.

Gegel, G.V. (1999). Estetika: V, 2-h tomah. Moskva.

Belinskiy, V.G. (1978). Pazdeleniye Poezii na Rodı i Vidiy, t.3, Moskva.

Pospelov, G.N. Teorya Literaturıy. Moskva, 1978.

Lipin, S.A. (1974). İdeynoe Edinstvo i Hudojestvennoe Mnogoobraziye Sovetskoy Prozi. Moskva.

Ahundov, B.A. (1976). Literaturnie Napravleniya İ Stili. Moskva.

Bahtin, M.M. (1979). Estetika Slovesnogo Tvorçestva. Moskva.

